

вання) доходів, одержаних злочинним шляхом, у поєднанні з розробкою методик розслідування предикатних злочинів [5, 174].

Література

1. Андрушко П. П. Фіктивне підприємництво: проблеми кваліфікації та вдосконалення відповідальності // *Предпринимательство, хозяйство и право*. — 1998. — № 11. — С. 28.
2. Білоус В. В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України. — Х., 2004.
3. Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 5 (57). — С. 11.
4. Волобуев А. Фиктивное предпринимательство как способ сокрытия тяжких экономических преступлений // *Российская юстиция*. — 2001.
5. Волобуев А. Ф. Проблеми питання розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом // *Протидія відмиванню «брудних» коштів та фінансуванню тероризму: громадська підтримка та контроль: Матеріали міжпар. наук.-практ. конф. (Київ, 20 червня 2003) / Нац. акад. внутр. справ України*. — К., 2003.
6. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом): Наук.-практ. посіб. — Х.: Одіссей, 2005.
7. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуев, І. М. Осика та ін.; Нац. уп-т внутр. справ. — Х., 2004.
8. Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики: Монографія. — Х.: Гриф, 2003.

УДК 343.85:343.98

М. О. Янковий

КРИМІНАЛІСТИЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ ЯК СКЛАДОВА СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Боротьба зі злочинністю на сучасному етапі розвитку українського суспільства, в якому людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1], є важливим державним завданням. Одним із пріоритетних напрямків цієї боротьби є профілактика злочинів. Провідну роль у профілактиці злочинів відведено органам внутрішніх справ, які мають для цього відповідні повноваження, сили та засоби. Спираючись на науково обґрунтовану правову теорію в поєднанні з передовою практикою, вони покликані в умовах сьогодення по-новому вирішувати це завдання. Тому від науково-методичного забезпечення їхньої діяльності значною мірою залежить вирішення важливої загальнодержавної програми з профілактики злочинності.

Концептуальні основи криміналістичної профілактики злочинів уже досить давно було закладено відомими вітчизняними вченими-криміналістами, зокрема, В. П. Колмаковим (1961), Ф. А. Лопушанським (1973), В. С. Зеленецьким (1975) та іншими.

Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили також науковці: Р. С. Белкін, О. А. Борідько, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, А. Ф. Волобуєв,

В. К. Звірбуль, В. Ф. Зудін, Г. Г. Зуйков, І. І. Карпець, О. Н. Колесніченко, В. О. Ковалова, Г. А. Матусовський, Г. М. Міньковський, І. Я. Фрідман, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков, І. М. Якимов та інші, роботи яких мають суттєве наукове й практичне значення і служать підґрунтям подальших наукових досліджень.

Разом із тим слід відмітити, що проблема профілактики злочинів у нашій країні довгий час була заідеологізованою і це не могло не відбитися у відповідних теоретичних концепціях, викладених у науковій і навчальній літературі. Також у системі профілактики антисуспільних явищ ще недостатньо визначена роль криміналістичної науки. У відповідній криміналістичній літературі знайшли вирішення лише окремі аспекти даної проблеми.

Враховуючи викладене, а також досягнення суміжних галузей знань (конституційне право, кримінальне право, кримінальний процес, кримінологія тощо), ми поставили конкретну мету — сформулювати власне бачення сутності криміналістичної профілактики злочинів на сучасному етапі розвитку криміналістики, з'ясувати можливі шляхи її розвитку і практичного застосування у слідчій діяльності.

Відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства (ст. ст. 23, 23-1 КПК), орган дізнання, слідчий, прокурор, а також суд у процесі провадження у кримінальній справі зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, а встановивши їх — внести у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про усунення виявлених причин і умов злочину [2]. Наведені положення свідчать про те, що причини і умови злочину як криміногенні обставини віднесені до предмета доказування у кожній кримінальній справі. Тому профілактична діяльність слідчого є необхідною складовою досудового розслідування злочинів.

Розробка засобів, прийомів і методів профілактичного характеру завжди була предметом наукового пошуку в криміналістиці. Так, у фундаментальній роботі «Руководство для судебных следователей как система криминалистики» Ганс Гросс підкреслював важливість встановлення у процесі слідства обставин (причин і умов), які сприяли вчиненню кожного злочину [3]. Профілактичну направленість криміналістики відзначали й інші учені, зокрема, на думку І. М. Якімова, одним із завдань криміналістики є розробка найбільш раціональних способів запобігання і припинення злочину [4, 25]. Справедливо вважається, що саме І. М. Якимов уперше ввів до предмета криміналістичної науки завдання профілактики злочинів.

У подальшому С. П. Мітрічев визначає криміналістику як науку про розслідування злочинів з метою розкриття злочину та його попередження [5, 5].

Проблема криміналістичної профілактики злочинів була докладно розглянута і В. П. Колмаковим. На його думку, криміналістична профілактика складається із загальних та окремих прийомів і методів. Сукупність криміналістичних прийомів і методів, які мають загальний характер і можуть застосовуватися для запобігання всім злочинам, була визначена вченим як загальна методика криміналістичної профілактики, що є самостійною частиною (розді-

лом) науки поряд з криміналістичною технікою, криміналістичною тактикою і методикою розслідування окремих видів злочинів. Прийоми та методи, які застосовуються для профілактики лише певних видів злочинів і мають окремий характер, — це окремі методи криміналістичної профілактики [6, 108].

У 1964 році І. Я. Фрідман, розвиваючи думку В. П. Колмакова, зазначав, що загальні питання криміналістичної профілактики повинні розглядатися окремо від інших, які викладаються у кожному з традиційних розділів криміналістики. До переліку загальних питань ученим були віднесені: поняття та предмет криміналістичної профілактики, її місце в системі криміналістики, проблема запобігання злочинам у науці криміналістиці та інших науках, форми відображення та впровадження рекомендацій профілактичного характеру тощо [7, 14]. А в 1971 році І. Я. Фрідман дійшов висновку, що перелік окремих криміналістичних теорій не можна визнати повним без включення в нього вчення про криміналістичну профілактику, яка є методологічною базою дослідження та розробки засобів, прийомів і методик запобігання злочинам [8, 102].

Питанням криміналістичної профілактики приділена значна увага і в низці інших праць. Так, А. І. Вінберг загальні положення криміналістичної профілактики злочинів запропонував розглядати в першому розділі науки, а спеціальні — відповідно в розділах криміналістичної техніки, тактики та методики розслідування [9, 6–7]. Відмічаючи, що складовою частиною науки криміналістики є розробка питань профілактики злочинів, А. І. Вінберг указував, що на основі вивчення обстановки і умов, у яких учиняються різноманітні злочини, способів їх вчинення, узагальнення слідчої і судової практики, криміналістика розробляє запобіжні профілактичні заходи. Цілком справедливо вчений пропонує до їх переліку відносити: 1) технічні засоби запобігання злочинам; 2) технічні та тактичні прийоми виявлення в ході розслідування та судового розгляду умов, які сприяють вчиненню злочинів; 3) тактику запобігання намірам на вчинення злочинів, припинення злочинів [9, 8].

Традиційно юристи вважають, що фактори, які впливають на злочинність, вивчаються кримінологією, в той же час багато аспектів у проблемі запобігання злочинам не належить ні до кримінології, ні до будь-якої іншої науки кримінально-правового циклу, а знаходиться на перетині різних галузей знань. Складовою частиною методики розслідування окремих видів злочинів, на думку О. М. Васильєва, є методи з'ясування причин конкретного злочину. До предмета криміналістики, на його думку, належать і такі заходи, як організація охорони майна, правильна система обліку матеріальних цінностей і контролю за їх витрачанням та ін. [10, 28].

Проблему криміналістичної профілактики злочинів вивчав і професор Г. А. Матусовський. Він визначав криміналістичну профілактику злочинів як діяльність уповноважених суб'єктів і напрям наукових досліджень, який базується на загальних кримінологічних рекомендаціях по встановленню причин і умов, що сприяють конкретним злочинам, вжиттю спеціальних криміналістичних заходів для їх профілактики, запобігання і припинення [11, 33].

У той же час висловлювалися і протилежні думки. Так, Р. С. Белкін зазначав, що у самій проблемі запобігання злочинам жодної криміналістичної специфіки немає [12, 20], хоча пізніше він змінив свою точку зору, зазначивши, що криміналістика виникла та розвивається як наука, яка сприяє розкриттю, розслідуванню злочинів та запобіганню їм [13, 36].

Таким чином, аналіз праць означених авторів дозволяє зробити загальний висновок, що, незважаючи на певну розробленість окремих питань криміналістичної профілактики, проблема у цілому та її методологія потребують подальших спеціальних досліджень, а питання про формування в криміналістиці вчення про криміналістичну профілактику злочинів залишається дискусійним, хоча абсолютна більшість учених-криміналістів і практичних працівників сьогодні визнають, що криміналістика виникла та розвивається як наука, яка сприяє розкриттю, розслідуванню злочинів та запобіганню їм.

Ми підтримуємо точку зору більшості криміналістів про те, що запобігання злочинам належить до предмета криміналістики і є складовою слідчої діяльності. Криміналістична профілактика, будучи частиною юридичної профілактики, являє собою цілеспрямовану систему криміналістичних засобів, прийомів і методів профілактичного характеру. Криміналістичні рекомендації методики розслідування окремих видів злочинів, виконуючи свою роль у запобіганні злочинам, повинні узагальнювати типові причини й умови, що сприяють вчиненню злочину. Важливе значення для формування цих рекомендацій відіграють також узагальнені дані кримінології щодо структури та динаміки окремих видів злочинності. Профілактична діяльність правоохоронних органів при розслідуванні злочинів, на думку А. Ф. Волобуєва, дає максимальний ефект тільки тоді, коли вона органічно поєднується з економічними, соціальними, правовими й організаційними заходами запобігання злочинності в масштабах країни [15, 12].

Слідчий у процесі розслідування злочинів, поряд із встановленням і доказуванням обставин їх вчинення, повинен чітко усвідомлювати необхідність виконання іншої, не менш важливої функції — запобігання злочинам у майбутньому. Цілком логічним, на наш погляд, є включення питань профілактичної діяльності слідчого в методику розслідування злочинів як окремого її структурного елемента. Вважаємо, що криміналістична профілактика злочинів у діяльності слідчого з розслідування злочинів є комплексною проблемою і повинна досліджуватись не лише криміналістикою, а й кримінологією та наукою кримінального процесу.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент. / За заг. ред. В. Т. Малайрепка, В. Г. Голчаренка. — 4-те вид., переробл. та допов. — К.: Юрископсульт, 2007. — 896 с.
3. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Пер. с нем. с 4-го доп. изд. Л. Дудкина и Б. Зиллера. — С.Пб.: Тип. М. Меркушева, 1908. — 1040 с.
4. Якимов И. Н. Криминалистика: Руководство по уголовной технике и тактике. — М.: НКВД РСФСР, 1925. — 431 с.

5. Криміналістика. Ч. 2 / Под ред. С. П. Митричева, П. И. Тарасова-Родионова. — М.: Юрид. лит., 1953. — 184 с.
6. Колмаков В. П. Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений // Советское государство и право. — 1961. — № 12. — С. 106–109.
7. Фридман И. Я. Вопросы профилактики преступлений в советской криминалистике // Материалы пятой расширенной научной конференции Киевского отделения УПОСМиК. — К., 1964. — С. 14–17.
8. Фридман И. Я. Вопросы профилактики преступлений в системе криминалистики // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1971. — Вып. 8. — С. 101–105.
9. Випберг А. И. Пути развития теории криминалистики // Советское государство и право. — 1971. — № 10. — С. 6–9.
10. Васильев А. П., Яблоков П. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 139 с.
11. Матусовский Г. А. Проблемы развития криминалистической профилактики // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжпар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 вересня 2003 р.) / Редкол.: М. І. Папов (голов. ред.), В. Ю. Шепілько, В. О. Кошовалова та ін. — Х., 2003. — С. 38–41.
12. Белкин Р. С. О понятии расследования преступлений. — М.: Юрид. лит., 1978. — 184 с.
13. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. — 3-е изд., доп. — М.: Закон и право, 2001. — 837 с.
14. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні злочинів: Лекція для всіх форм навчання / Уклад. А. Ф. Волобуєв. — Х.: ПУВС, 2003. — 24 с.

УДК 343.985:343.541

А. Ю. Журавльов

ОБСТАВИНЫ, КОТОРЫЕ ПОДЛЯГАЮТ ВСТАНОВЛЕНИЮ, У СПРАВАХ ПРО СТАТЕВІ ЗЛОЧИНИ

Розкрити злочин можна лише в результаті правильного і повного встановлення обставин розслідуваної події і винних осіб [5, 10].

Викладаючи і аналізуючи обставини, що підлягають доказуванню й встановленню у справах про насильницькі статеві злочини, необхідно визначитися в системі побудови кола таких обставин.

Повне розкриття злочинів вимагає встановлення всіх обставин розслідуваної події в необхідному обсязі, хронологічній послідовності, зв'язках і відносинах, виявленні їхніх ознак і властивостей, станів, у т.ч. щодо фізичних, фізіологічних і психічних характеристик його учасників. Це в остаточному підсумку дозволяє повно і правильно усвідомити сутність розслідуваної події, дати йому відповідну правову оцінку, з'ясувати психологічні зовнішні механізми поведінки його учасників, тобто всі ті обставини, які впливають зі змісту кримінального і кримінально-процесуального законів.

Обставини, що підлягають доказуванню, доцільно класифікувати в такий спосіб: 1) обставини, які стосуються події злочину; 2) обставини, які стосуються особистості злочинця; 3) обставини, які стосуються особистості потерпілого; 4) обставини, які стосуються наслідків, що настали в результаті вчинення злочину.